

วิเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมหोสดชาดก

Analysis Of Holistic Life Balance Philosophy In The Mahosadha Jataka

พระครูใบฎีกาพิศมัย สุนตจิตโต (แปวขุนทด) PhraKhrubaiDeeka Phisan Santajitto
(Paewkhunthod)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

6410204001@mcu.ac.th

Received 2025/12/19

Revised 2026/01/09

Accepted 2026/01/21

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมหोสดชาดกมีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาดุลยภาพแห่งชีวิตตามมุมมองแบบองค์รวม 2) เพื่อศึกษามหोสดชาดกในพุทธปรัชญาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมหोสดชาดก เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยแบบเชิงเอกสาร ได้แก่ หนังสือพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 และตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น แลวนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1) ดุลยภาพแห่งชีวิตตามมุมมองแบบองค์รวม พบว่า การสร้างดุลยภาพของชีวิตตามมุมมององค์รวม ไม่ได้หมายถึงการแบ่งเวลาให้เท่ากันในแต่ละด้าน แต่คือการมองชีวิตอย่างครอบคลุมและเชื่อมโยงทุกมิติเป็นหนึ่งเดียว โดยตระหนักว่าทุกองค์ประกอบของชีวิตส่งผลต่อกัน มนุษย์จึงถูกมองเป็นระบบที่ซับซ้อน ประกอบด้วยหลายด้านที่ทำงานประสานกัน ไม่สามารถแยกพิจารณาแต่ละส่วนอย่างโดดเดี่ยวได้.

2) มหोสดบัณฑิตเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีต ปรากฏในมหोสดชาดกหรือมหาอุมมัคชาดก ซึ่งเป็นชาดกลำดับที่ 5 ในทศชาติชาดกตามคติพุทธศาสนาเถรวาท วิธีคิดของมโหสถมีความโดดเด่นด้านปัญญาและวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เขาแก้ปัญหาด้วยกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์สถานการณ์อย่างรอบด้าน แยกแยะองค์ประกอบ เชื่อมโยงเหตุและผล รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และตัดสินใจแก้ไขปัญหาอย่างเป็นขั้นตอนอย่างมีประสิทธิภาพ.

3) ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมหอสถชาดก พบว่า มโหสถสะท้อนการดำรงชีวิตอย่างสมดุลผ่านการผสมผสานปัญญากับความเมตตา เหตุผลกับจิตใจ โดยไม่ตกไปสู่ความสุดโต่งทั้งด้านความรู้หรือการลงมือปฏิบัติเพียงอย่างเดียว แนวทางชีวิตของเขาสอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา การพัฒนาตนเองของมโหสถจึงเป็นแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งการพัฒนาปัญญาผ่านการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงหลายสาขา การพัฒนาจิตใจและอารมณ์ด้วยการฝึกสติและการควบคุมตน การดูแลสุขภาพกาย และการเสริมสร้างทักษะทางสังคม

คำสำคัญ : มโหสถชาดก, ดุลยภาพแห่งชีวิต, ปรัชญาแบบองค์รวม, ปัญญาในพุทธศาสนา.

Abstract

This research entitled “An Analysis of the Philosophy of Holistic Life Balance in the Mahosadha jataka” has the following objectives: 1) to study the concept of life balance from a holistic perspective; 2) to examine the Mahosadha jataka within the framework of Theravada Buddhist philosophy; and 3) to analyze the philosophy of holistic life balance as presented in the Mahosadha jataka. This study is qualitative research employing documentary research methods. The primary sources include the Tipitaka (Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition, B.E. 2539 [1996]) and other related academic texts. The collected data were analyzed using content analysis.

The research results revealed that:

1) Holistic Perspective on Life Balance: Life balance from a holistic perspective does not refer to allocating equal amounts of time to each aspect of life. Rather, it involves viewing life as an integrated whole in which all dimensions are interconnected and mutually influential. Human beings are therefore understood as complex systems composed of multiple interrelated dimensions that function in coordination and cannot be meaningfully examined in isolation.

2) Mahosadha Pandita in Theravada Buddhism: Mahosadha Pandita is presented as a Bodhisatta in a former life, appearing in the Mahosadha Jataka or the Maha-Ummagga Jataka, which is the fifth story among the Ten Great Jatakas in the Theravada Buddhist tradition. His mode of thinking is distinguished by exceptional wisdom and

broad vision. He resolves problems through a systematic and analytical process that includes comprehensive situational analysis, differentiation of key components, identification of causal relationships, collection of relevant information, and step-by-step decision-making carried out effectively.

3) The Philosophy of Holistic Life Balance in the Mahosadha Jataka: The Mahosadha Jataka illustrates a balanced way of life through the integration of wisdom and compassion, as well as reason and the human heart, without falling into extremes of either intellectualism or action alone. His approach to life accords with the principle of the Middle Way (Majjhima Patipada). Consequently, Mahosadha's self-development is holistic, encompassing the cultivation of wisdom through interdisciplinary learning, the development of the mind and emotions through mindfulness practice and self-regulation, the maintenance of physical health, and the enhancement of social skills.

Keywords : Mahosadha Jataka, Life Balance, Holistic Philosophy, Buddhist Wisdom.

บทนำ

ยุคปัจจุบัน สังคมโลกเผชิญกับความสลับซับซ้อนและความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเกิดจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สภาพการณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตและสุขภาวะโดยรวมของมนุษย์ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมการแสวงหาแนวทางการดำเนินชีวิตที่มีความสมดุลและนำไปสู่ความสุขอย่างยั่งยืนจึงเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับความสนใจมากขึ้นในแวดวงวิชาการและสังคมร่วมสมัย พุทธปรัชญาเถรวาทนับเป็นองค์ความรู้สำคัญที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาชีวิตแบบองค์รวม ครอบคลุมมิติด้านกาย สังคม จิตใจ และปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554 : 25-27) หลักคำสอนสำคัญประการหนึ่งคือ มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ซึ่งเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ตั้งอยู่บนความพอดี ไม่สุดโต่งไปในด้านใดด้านหนึ่ง หลักธรรมดังกล่าวสะท้อนแนวคิดเรื่องดุลยภาพแห่งชีวิต อันเป็นรากฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขและการพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายสูงสุดตามหลักพุทธธรรม

มโหสถชาดกซึ่งเป็นหนึ่งในทศชาติชาดก แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ผ่านบทบาทของมโหสถบัณฑิต ผู้มีความสามารถในการใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาทั้งในระดับส่วน

ตนและส่วนรวมอย่างมีคุณภาพ มโหสถบัณฑิตเป็นแบบอย่างของผู้ที่พัฒนาชีวิตอย่างรอบด้าน ทั้งด้านร่างกาย ศีลธรรม จิตใจและปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับหลัก ภาวนา 4 ในพุทธปรัชญา (สุวิทย์ มูลคำ, 2552 : 142-143) อีกทั้งยังสามารถรักษาสัมดุลระหว่างชีวิตส่วนตัวกับการทำหน้าที่เพื่อสังคมได้อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า การศึกษาขาดกโดยทั่วไปมักมุ่งเน้นประเด็นด้านจริยธรรม คุณธรรม และการใช้ปัญญาเป็นหลัก ขณะที่การวิเคราะห์ในมิติของดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมยังมีอยู่อย่างจำกัด สุวิทย์ มูลคำ ชี้ให้เห็นว่า งานศึกษาขาดกส่วนใหญ่ยังขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับโครงสร้างชีวิตมนุษย์อย่างรอบด้าน (วิทย์ วิศุทเวทย์, 2555 : 210-212) แนวคิดจากมโหสถขาดกมาประยุกต์ใช้กับบริบทสังคมร่วมสมัยยังเป็นประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม

ในบริบทของสังคมไทย และสังคมโลกปัจจุบัน ปัญหาความไม่สมดุลในการดำเนินชีวิตปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด มนุษย์จำนวนมากประสบปัญหาสุขภาพกายและสุขภาพจิตจากการมุ่งแสวงหาความสำเร็จทางวัตถุนจนละเลยมิติทางจิตใจและปัญญา ขณะที่บางส่วนหมกมุ่นอยู่กับโลกเสมือนจริงจนขาดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างแท้จริง ปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรง และการเบียดเบียนธรรมชาติในระดับสังคม ล้วนสะท้อนถึงการขาดดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เมื่อพิจารณาสภาพปัญหาดังกล่าว การศึกษาปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมจากพุทธปรัชญาเถรวาท โดยเฉพาะที่ปรากฏในมโหสถขาดก จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554 : 18) เนื่องจากสามารถนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ นอกจากนี้การศึกษาวเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถขาดกยังเป็นการสืบสานและต่อยอดภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาให้มีความร่วมสมัย การศึกษาพุทธปรัชญาควรอาศัยการตีความเชิงปรัชญาที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาของสังคมร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากที่มาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถขาดก อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์และสังคมให้เกิดสันติสุขอย่างยั่งยืน พร้อมทั้งเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการและสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาในบริบทของโลกปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาดุลยภาพแห่งชีวิตตามมุมมองแบบองค์รวม

2) เพื่อศึกษามโหสถชาดกในพุทธปรัชญาเถรวาท

3) เพื่อวิเคราะห์ปรัชญาคุณภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถชาดก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ปรัชญาคุณภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร มีรายละเอียดการดำเนินการดังนี้

1. ประชากรเป้าหมายและขอบเขตการศึกษา ประชากรเป้าหมายของการวิจัย ได้แก่ เอกสารคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องกับมโหสถชาดกและพุทธปรัชญาเถรวาท โดยกำหนดขอบเขตการศึกษาเฉพาะเนื้อหาที่สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับ คุณภาพแห่งชีวิต, การดำเนินชีวิตแบบองค์รวม, การบูรณาการปัญญา คุณธรรม และการปฏิบัติในบริบทชีวิตมนุษย์

ทั้งนี้ ได้มุ่งศึกษามโหสถชาดกในเชิงวรรณกรรมหรือเชิงประวัติศาสตร์เป็นหลัก แต่มุ่งวิเคราะห์เชิงปรัชญา เพื่อสังเคราะห์กรอบแนวคิดคุณภาพแห่งชีวิตตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

2. แหล่งข้อมูลและที่มาของคัมภีร์ที่ใช้ในการวิจัย การศึกษาครั้งนี้ใช้แหล่งข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งเป็นฉบับมาตรฐานที่ใช้ในการศึกษาพระพุทธศาสนาในสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยเลือกใช้ คัมภีร์ชาดก (ชาดกัฎฐกถา) โดยเฉพาะ มโหสถชาดก หรือ มหาอุมมกคชาดก ซึ่งเป็นชาดกลำดับที่ 5 ในทศชาติชาดก ส่วนของคัมภีร์ที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ตอนที่กล่าวถึงบทบาทของมโหสถบัณฑิตในการแก้ปัญหา, ตอนที่สะท้อนวิธีคิดเชิงเหตุปัจจัย การวิเคราะห์ปัญหาอย่างเป็นระบบ, ตอนที่แสดงการตัดสินใจโดยตั้งอยู่บนปัญญา เมตตา และความไม่สุดโต่ง เนื้อหาเหล่านี้ถูกนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง คุณภาพระหว่างปัญญาและคุณธรรม, คุณภาพระหว่างเหตุผลกับจิตใจ, คุณภาพระหว่างชีวิตส่วนตนกับสังคม โดยไม่ได้นำเนื้อหาชาดกทั้งหมดมาใช้ แต่คัดเลือกเฉพาะตอนที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย 2) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อธิบายความที่เกี่ยวข้องกับชาดก, หนังสือ ตำรา และงานวิจัยด้านพุทธปรัชญา พุทธจริยศาสตร์ และแนวคิดชีวิตแบบองค์รวม, ผลงานของนักวิชาการ เช่น พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สมภาร พรหมทา, ประเวศ วะสี และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเอกสารเหล่านี้ถูกใช้เพื่อสนับสนุนการตีความเนื้อหาจากมโหสถชาดก, เชื่อมโยงแนวคิดจากคัมภีร์กับกรอบพุทธปรัชญาเถรวาท และสังเคราะห์แนวคิดเชิงทฤษฎีให้สามารถอธิบายบริบทชีวิตร่วมสมัยได้นั่นเอง

เครื่องมือการวิจัย

1) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539

2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3) วิเคราะห์ เรียบเรียงข้อมูลทั้งหมดตามกรอบวัตถุประสงค์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากเอกสารทางวิชาการ โดยสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย และวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามหลักอุปนัย

ผลการวิจัย

จากผู้วิจัยได้จัดทำวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถ” ผลการวิจัยข้อมูลพบว่า เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยสามารถจำแนกตามหัวข้อดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาดุลยภาพแห่งชีวิตตามมุมมองแบบองค์รวม พบว่า ดุลยภาพแห่งชีวิตในมุมมองแบบองค์รวม ไม่ใช่การแบ่งเวลาให้แต่ละกิจกรรมเท่า ๆ กัน แต่คือการเข้าใจว่าชีวิตของมนุษย์เชื่อมโยงกันทุกด้านอย่างแยกไม่ออก ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ จิตวิญญาณ และสังคม ทุกมิติล้วนส่งผลต่อกัน หากด้านใดด้านหนึ่งเสียสมดุล ก็จะกระทบต่อชีวิตโดยรวมทั้งหมด ร่างกายเป็นพื้นฐานของการมีชีวิต จิตใจช่วยให้คิดและตัดสินใจ อารมณ์เกี่ยวข้องกับความรู้สึกและความสัมพันธ์ จิตวิญญาณให้ความหมายและเป้าหมายของชีวิต ส่วนสังคมเป็นพื้นที่ที่เราแสดงความรับผิดชอบต่อผู้อื่น มิติเหล่านี้ไม่ได้แยกกันอยู่ แต่รวมกันเป็นความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น การสร้างดุลยภาพชีวิตแบบองค์รวม คือกระบวนการเรียนรู้และปรับตัวอย่างมีสติ ต้องรู้จักตนเอง ไตร่ตรองคุณค่าในชีวิต และปรับวิถีชีวิตให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ดุลยภาพจึงไม่ใช่สภาพที่หยุดนิ่ง แต่เป็นความพอดีที่เคลื่อนไหวได้ ช่วยให้มนุษย์พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง อยู่กับความไม่แน่นอนของชีวิตได้ และอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความหมายและศักดิ์ศรี.

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ศึกษามโหสถชาดกในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า มโหสถชาดกในพุทธปรัชญาเถรวาทนำเสนออุดมคติของการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความเข้าใจเหตุปัจจัย ปัญญาของมโหสถเป็นปัญญาเชิงองค์รวมและเชิงสัมพันธ์ เกิดจากการบูรณาการการเรียนรู้ การใคร่ครวญ และการปฏิบัติจริง มุ่งแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี เคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ และไม่ยึด

ติดในอัตราหรืออำนาจ จึงสะท้อนแนวทางการดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างเหตุผลกับกรุณา และเป็น
 ฐานคิดสำคัญในการสร้างสันติสุขอย่างยั่งยืนทั้งในระดับปัจเจกและสังคม.

วัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 3 มโหสถชาดกสอนให้เห็นว่า การใช้ชีวิตที่ดีไม่ใช่แค่การเป็นคน
 ฉลาดหรือเก่งคิด แต่คือการพัฒนาตนเองอย่างรอบด้าน ทั้งความคิด จิตใจ คุณธรรม ความสัมพันธ์กับ
 ผู้อื่น และการลงมือปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน มโหสถบัณฑิตจึงเป็นแบบอย่างของคนที่ใช้ปัญญา
 ควบคู่กับความเมตตา ไม่แยกความรู้ออกจากชีวิตจริง การดำเนินชีวิตของมโหสถสะท้อนหลักทางสาย
 กลาง คือไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ไม่หมกมุ่นกับความรู้จนละเอียดจิตใจ และไม่พุ่มพากับกิจกรรม
 ภายนอกจนลืมพัฒนาตนเองภายใน เขาใช้ปัญญาเพื่อเข้าใจปัญหาอย่างรอบด้าน เห็นความเชื่อมโยง
 ของเหตุและผล และเลือกแก้ไขปัญหาคด้วยความเข้าใจมากกว่าความรุนแรง ในระดับสังคม มโหสถ
 ชาดกชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งสามารถแก้ได้ด้วยการสื่อสาร การเรียนรู้ และการมองมุมกว้าง ไม่ใช่
 การเอาชนะกัน ปัญญาที่แท้จริงจึงไม่สร้างอำนาจหรืออัตรา แต่ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบและ
 เคารพกัน ดังนั้น มโหสถชาดกเสนอแนวคิดที่ว่า ความเจริญของชีวิตไม่ได้วัดจากวัตถุหรือความสำเร็จ
 เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการสร้างสมดุลในทุกด้านของความเป็นมนุษย์ เมื่อคนพัฒนาตนเองอย่าง
 พอดีและมีเมตตาต่อกัน ก็จะนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน ทั้งในชีวิตส่วนตัวและสังคมโดยรวม.

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ปรัชญาดุลยภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถ” จากสรุป
 ผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงขอนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังต่อไปนี้

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาดุลยภาพแห่งชีวิตตามมุมมองแบบองค์รวม ผลการวิจัย
 ชี้ให้เห็นว่า ดุลยภาพแห่งชีวิตมิได้หมายถึงการแบ่งสัดส่วนเวลาระหว่างงานและชีวิตส่วนตัวอย่างผิว
 เผิน หากแต่หมายถึงการทำให้ทุกมิติของชีวิตดำรงอยู่และทำงานร่วมกันอย่างสอดคล้องและเกื้อกูลกัน
 ความเป็นอยู่ที่ดี จึงเกิดจากความกลมกลืนภายใน มากกว่าความสำเร็จภายนอกเพียงอย่างเดียว
 แนวคิดดังกล่าวมีความสอดคล้องอย่างชัดเจนกับทัศนะของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2546) ซึ่ง
 มองว่ามนุษย์เป็นระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลายด้าน และการพัฒนาชีวิตที่แท้จริงต้องเป็น
 การพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านกาย จิตใจ สังคม และปัญญา และยังชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสำคัญของสังคม
 สมัยใหม่เกิดจากการคิดแบบแยกส่วนและการเน้นความเจริญทางวัตถุเป็นหลัก โดยละเลยการพัฒนา
 ภายใน ส่งผลให้มนุษย์ประสบกับความเครียด ความแปลกแยก และความไม่สมดุลในชีวิต การมอง
 ชีวิตแบบองค์รวมจึงเป็นกระบวนการที่ช่วยให้มนุษย์เข้าใจความเชื่อมโยงของเหตุปัจจัยทั้งหมด และ

นำไปสู่การดำเนินชีวิตที่มีคุณภาพมากขึ้น แนวคิดองค์รวมดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิด สุขภาวะองค์รวม ของ ประเวศ วะสี (2551) ซึ่งเสนอว่าสุขภาพและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ต้องครอบคลุมมิติ กาย จิต สังคม และปัญญา โดยไม่สามารถแยกพิจารณาเป็นส่วน ๆ ได้ ประเวศ วะสี อธิบายว่า การแก้ปัญหาชีวิตหรือปัญหาสังคมอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องเข้าใจรากเหง้าของปัญหาในเชิงระบบ มิใช่เพียงการแก้ไขอาการภายนอก การมองแบบองค์รวมช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และโครงสร้างสังคม.

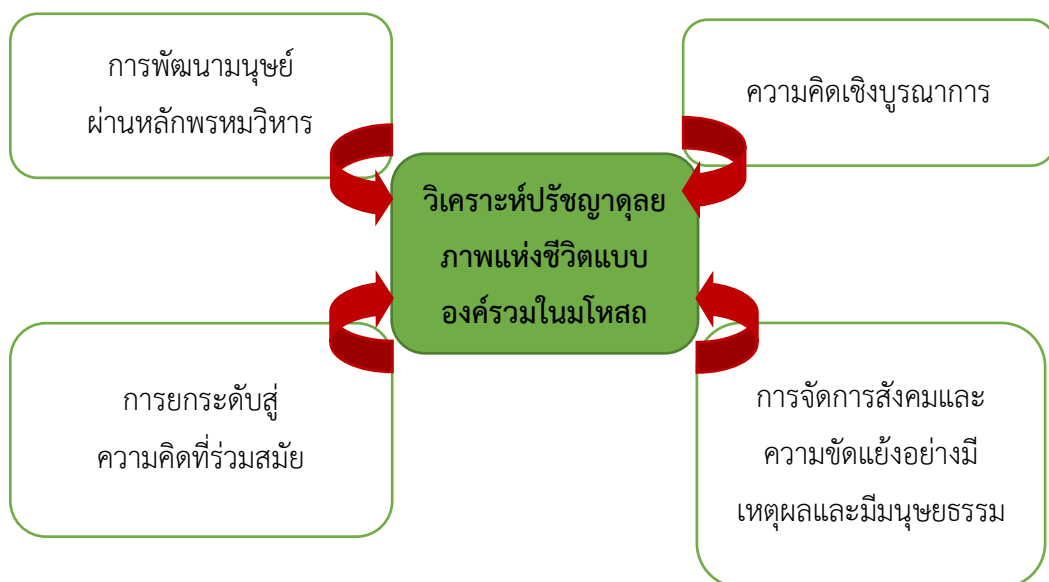
อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 2 ศึกษาโอสถชาดกในพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า มโอสถชาดก เป็นชาดกสำคัญในพุทธปรัชญาเถรวาทที่ทำหน้าที่มากกว่าการเล่าเรื่องเชิงศีลธรรม หากเป็นกรอบอธิบายกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการบำเพ็ญปัญญาบารมี ในฐานะแกนกลางของเส้นทางพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้ ปัญญาที่ปรากฏในมโอสถชาดกมิใช่เพียงความฉลาดเชิงโลกีย์ หากเป็นปัญญาที่หลอมรวมกับศีล สมาธิ และคุณธรรมทางสังคมอย่างแนบแน่น การวิเคราะห์ผ่านกรอบ ไตรสิกขา แสดงให้เห็นว่ามโอสถปณัตติเป็นตัวอยางของการบูรณาการการปฏิบัติธรรมในชีวิตคฤหัสถ์อย่างชัดเจน โดยศีลทำหน้าที่เป็นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม สมาธิปรากฏในรูปของจิตที่มีสติและความมั่นคง ขณะที่ปัญญาทำหน้าที่เชื่อมโยงเหตุและผลเพื่อนำไปสู่ประโยชน์สุขของส่วนรวม ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2560) ชี้ให้มองการพัฒนาปัญญาเป็นกระบวนการบูรณาการ มิใช่การแยกพัฒนาเป็นส่วน ๆ นอกจากนี้ มโอสถชาดกยังสะท้อนหลัก ปฏิจจนสมุปบาท ในฐานะกรอบอธิบายโลกและชีวิตตามความเป็นจริง โดยแสดงให้เห็นว่าความทุกข์และความสุขเกิดจากเหตุปัจจัยที่มนุษย์สามารถเรียนรู้และจัดการได้ด้วยปัญญา มิใช่ผลของโชคชะตาหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ พร้อมกันนี้ หลัก อริยสัจสี่ถูกนำเสนอในบริบทของชีวิตคฤหัสถ์อย่างเป็นรูปธรรม ชี้ให้เห็นศักยภาพของพุทธธรรมในการประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน มิได้จำกัดอยู่ในบริบทของการบวชหรือการปฏิบัติทางจิตเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังสอดคล้องกับแนวคิดของ สมถรรพมทา (2562) ชี้ให้เห็นในมิติของ กรรมและวิบากกรรม มโอสถชาดกตอกย้ำความเข้าใจว่ากรรมเป็นกระบวนการที่เปิดพื้นที่ให้มนุษย์มีเสรีภาพและความรับผิดชอบต่อชีวิตของตนเอง ผ่านการกระทำที่มีเจตนาและปัญญาเป็นฐาน ซึ่งสะท้อนแนวคิดร่วมสมัยของนักคิดพุทธไทยเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์เชิงจริยธรรมนั่นเอง.

อภิปรายผลการวิจัยข้อที่ 3 วิเคราะห์ปรัชญาคุณลักษณะแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโอสถชาดก ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า มโอสถชาดก นำเสนอ ปรัชญาคุณลักษณะแห่งชีวิตแบบองค์รวม ในกรอบ

พุทธปรัชญาเถรวาท โดยมองดุจฉายภาพมิใช่การหาจุดกึ่งกลางเชิงปริมาณ หากเป็นสภาวะของความกลมกลืนเชิงพลวัตระหว่างมิติต่าง ๆ ของชีวิตที่เกื้อกูลกันตามบริบทและเหตุปัจจัย แนวคิดแบบองค์รวมทำให้ชีวิตถูกมองเป็นระบบเดียวที่ไม่สามารถแยกปัญญา คุณธรรม วัตถุ จิตใจ และความสัมพันธ์ทางสังคมออกจากกันได้ สอดคล้องแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (2560) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าแก่นสำคัญของฉายภาพในมโหสถชาดกประกอบด้วย 1) ดุจฉายภาพระหว่างปัญญาและคุณธรรม ซึ่งยืนยันว่าปัญญาที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บนฐานศีลและเมตตา 2) ดุจฉายภาพระหว่างวัตถุและจิตใจ ที่สะท้อนมัชฌิมาปฏิปทาในบริบทมหาเวส โดยยอมรับโลกวัตถุโดยไม่ถูกครอบงำ และ 3) ดุจฉายภาพระหว่างตนเองและผู้อื่น ซึ่งการพัฒนาตนและการเกื้อกูลสังคมเป็นกระบวนการเสริมกัน มิใช่สิ่งตรงข้าม อีกทั้งยังสอดคล้องแนวคิดของ สมภาร พรหมทา (2553) ซึ่งชี้ให้เห็น ในเชิงกลไก มโหสถชาดกเน้น โยนิโสมนสิการ สติ และสัมปชัญญะ เป็นเครื่องมือสำคัญในการรักษาฉายภาพ ทำให้ฉายภาพมีลักษณะเป็นกระบวนการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่สภาวะคงที่ ความเชื่อมโยงเชิงระบบของมิติต่าง ๆ ในชีวิตสะท้อนหลัก ปฏิจจสมุปบาท ซึ่งช่วยอธิบายการเกิดดับของความสมดุลงานฐานะเครือข่ายเหตุปัจจัย มิใช่ความสัมพันธ์เชิงเส้น และยังสอดคล้องงานวิจัยของ สุทธิพันธ์ วัฒนพันธ์ (2560) ซึ่งพบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดฉายภาพในเชิงปรัชญา มโหสถชาดกมีความใกล้เคียงในแง่การหลีกเลี่ยงความสุดโต่ง แต่มีลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดกว่าในมิติของกรรม ปฏิจจสมุปบาท และเป้าหมายการหลุดพ้น ทำให้ฉายภาพในพุทธปรัชญามีลักษณะเชิงจริยธรรมและจิตวิญญาณอย่างลึกซึ้ง.

องค์ความรู้

จากการศึกษาทั้งผู้วิจัยได้สรุปเป็นองค์ความรู้ที่ได้สังเคราะห์จากการวิจัยครั้งนี้เรื่อง “วิเคราะห์ปรัชญาฉายภาพแห่งชีวิตแบบองค์รวมในมโหสถ” สามารถสรุปได้ดังภาพต่อไปนี้



ภาพที่ 1 แผนผังความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ที่มา : พระครูใบฎีกาพิศณย์ สุนตจิตโต (แปะขุนทด), 2569

จากแผนภาพสามารถสรุปได้ดังนี้ แนวคิดเรื่องดุลยภาพมิได้หมายถึงความพอดีเชิงปริมาณหรือการประนีประนอมอย่างผิวเผิน หากเป็นกรอบคิดเชิงบูรณาการที่อธิบายความสมดุลเชิงระบบของชีวิตและสังคม โดยเชื่อมโยงมิติบุคคล มิติสังคม และมิติจิตวิญญาณเข้าไว้ด้วยกันอย่างเป็นองค์รวมภายใต้หลักมัชฌิมาปฏิปทา แนวคิดนี้สะท้อนวิธีคิดที่มองชีวิตและสังคมเป็นระบบสัมพันธ์ ซึ่งแต่ละมิติล้วนส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ในระดับบุคคล มโหสถปรากฏเป็นแบบอย่างของการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวมผ่านไตรสิกขาในลักษณะบูรณาการ กล่าวคือ ปัญญาไม่ได้เป็นเพียงความรู้เชิงทฤษฎี แต่เป็นปัญญาเชิงระบบและข้ามสาขาที่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้หลากหลายเพื่อใช้ตัดสินใจในสถานการณ์จริง ศีลมิได้จำกัดอยู่ที่การปฏิบัติตามกฎ หากเป็นการตัดสินใจเชิงจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนความเข้าใจในผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคม ส่วนสมาธิทำหน้าที่เป็นฐานของสติ ความมั่นคงทางอารมณ์ และการใคร่ครวญเชิงลึก ซึ่งเอื้อต่อการใช้ปัญญาอย่างรอบคอบและมีดุลยภาพ ในระดับสังคม องค์ความรู้จากมโหสถชาดกชี้ให้เห็นแนวทางการจัดการสังคมและความขัดแย้งอย่างสมดุลและมีมนุษยธรรม โดยเน้นการสร้างสมดุลระหว่างปัจเจกบุคคลกับประโยชน์ส่วนรวม การแก้ไขปัญหาไม่ได้อาศัยการใช้อำนาจบังคับเป็นหลัก หากแต่ใช้การขยายมุมมอง การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง และการสร้างฉันทามติเป็นกระบวนการสำคัญ ทั้งนี้การใช้อำนาจและการตัดสินใจถูกกำกับด้วยพรหม

วิหาร 4 ซึ่งช่วยทำให้การบริหารจัดการมีความเมตตา ยุติธรรม และยั่งยืนในระยะยาว โดยสรุป องค์ความรู้จากการศึกษาปรัชญาคุณลักษณะในโศกนาฏกรรมสามารถยกระดับเป็นกรอบแนวคิดทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ไม่เพียงต่อการพัฒนามนุษย์ในระดับปัจเจก แต่ยังครอบคลุมถึงการบริหารจัดการสังคมและการออกแบบระบบในโลกสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว แสดงให้เห็นว่าหลักคิดทางพุทธปรัชญายังคงมีศักยภาพในการอธิบายและตอบโจทย์ปัญหาร่วมสมัยได้อย่างลึกซึ้งและมีนัยสำคัญ

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ปรัชญาคุณลักษณะแห่งชีวิตแบบองค์รวมในโศกนาฏกรรม” มีโศกนาฏกรรมเป็นแบบอย่างของการพัฒนามนุษย์และการบริหารจัดการสังคมผ่านการบูรณาการไตรสิกขา โดยเฉพาะการใช้ปัญญาเชิงระบบและข้ามสาขาในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างสันติ แนวทางดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานคุณธรรมของพรหมวิหาร 4 ซึ่งทำให้การใช้อำนาจและการจัดการสังคมมีมนุษยธรรมและความยั่งยืน ผลการวิจัยจึงชี้ให้เห็นว่า ปรัชญาคุณลักษณะในโศกนาฏกรรมสามารถยกระดับเป็นกรอบแนวคิดทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติสำหรับการพัฒนามนุษย์ การบริหารจัดการสังคม และการออกแบบระบบในโลกสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีนัยสำคัญนั่นเอง.

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) พุทธบริษัท ควรขยายความคิดทางปรัชญาให้ครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยบูรณาการพุทธปรัชญาเข้ากับปรัชญาตะวันตกในมิติอภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ เพื่อเสริมการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและสะท้อนความเป็นสากลของแนวคิดในโศกนาฏกรรม
- 2) พุทธบริษัท ควรเพิ่มการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อหลักปรัชญาที่ปรากฏในโศกนาฏกรรม โดยพิจารณาทั้งข้อจำกัด ความตึงเครียดภายในแนวคิด และความท้าทายในการประยุกต์ใช้ในบริบทร่วมสมัย
- 3) พุทธบริษัท ควรประยุกต์ใช้เครื่องมือวิเคราะห์ตัวบทแนวใหม่ เช่น การวิเคราะห์วาทกรรม ทฤษฎีการเล่าเรื่อง หรือสัญวิทยา เพื่อเปิดเผยโครงสร้างความคิดและชั้นเชิงทางวรรณกรรมที่ซ่อนอยู่ในเรื่องเล่า ควบคู่กับการนำเสนอกรณีศึกษาการประยุกต์ใช้ปรัชญาจากโศกนาฏกรรมในบริบทร่วมสมัย เพื่อเพิ่มคุณค่าเชิงปฏิบัติของงานวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1) มหาวิทยาลัย ควรส่งเสริมนโยบายด้านการศึกษาที่บูรณาการองค์ความรู้จากมโหสถชาดกเข้าสู่หลักสูตรในทุกระดับอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และคุณธรรมจริยธรรม ควบคู่กับการพัฒนาสื่อการเรียนรู้สมัยใหม่

2) มหาวิทยาลัย ควรสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมทางสังคมที่นำหลักปรัชญาจากมโหสถชาดกไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาสังคมร่วมสมัย การไกล่เกลี่ยความขัดแย้งโดยสันติวิธี การส่งเสริมธรรมาภิบาล และการบริหารความเสี่ยง ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรอบรมผู้นำในทุกระดับบนฐานปัญญาและคุณธรรม

3) มหาวิทยาลัย ควรกำหนดนโยบายส่งเสริมการเผยแพร่ปรัชญาในมโหสถชาดกสู่สาธารณะผ่านสื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีร่วมสมัย โดยสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคการศึกษา และภาคสื่อสารมวลชน พร้อมทั้งขยายความร่วมมือระหว่างประเทศในการศึกษาและแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ด้านปรัชญาดั้งเดิม เพื่อพัฒนาแนวทางการแก้ปัญหาบนฐานภูมิปัญญาร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบหลักปรัชญาในมโหสถชาดกกับวรรณกรรมและแนวคิดจากวัฒนธรรมอื่น รวมถึงการใช้กรอบทฤษฎีร่วมสมัยในการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์วาทกรรมและอุดมการณ์ เพื่อทำความเข้าใจทั้งความเป็นสากลและความเฉพาะของปรัชญาที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา

2) ควรส่งเสริมการวิจัยเชิงประยุกต์และเชิงปฏิบัติการที่นำหลักปรัชญาจากมโหสถชาดกไปใช้ในการแก้ไขความขัดแย้ง การสร้างสันติภาพ และการบริหารจัดการองค์กรในบริบทร่วมสมัย โดยศึกษาปัจจัยความสำเร็จและข้อจำกัดจากกรณีศึกษาจริง เพื่อพัฒนาโมเดลที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

3) ควรพัฒนางานวิจัยด้านการออกแบบหลักสูตร การเรียนการสอน และการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ควบคู่กับการศึกษาผลทางจิตวิทยาและพฤติกรรมของผู้เรียนจากการเรียนรู้มโหสถชาดก โดยใช้แนวทางสหวิทยาการ เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่รอบด้านและต่อยอดการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมในสังคมร่วมสมัยอย่างยั่งยืน

References

- กาญจนา หาญศรีวรพงศ์. (2561). “การสร้างดุษฎีนิพนธ์ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา”. *ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2551). *ระบบสุขภาพและชีวิตองค์รวม*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). 2560. *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 47. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2552). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก จำกัด.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2555). *ปรัชญาตะวันออก-ตะวันตก เปรียบเทียบ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมภาร พรหมทา. (2562). *พุทธปรัชญา: มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทธิพันธ์ ถนอมพันธ์. (2560). “การฟื้นฟูและรักษาความสมดุลสุขภาพและจิตตามหลักพระพุทธศาสนานิกายวัชรยาน”. *ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรัตน์ เพชรนิล. (2550). “ปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ”. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิทย์ มูลคำ. (2564). *การวิเคราะห์ปรัชญาในวรรณกรรมพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.